

Sosyal Hesaplar Matrisi Üzerine Teorik Bir Değerlendirme¹

Gözde EŞ POLAT², İsmail ENGİN³

A Theoretical Evaluation on the Social Accounting Matrix

ARTICLE INFO

Article History:

Date Submitted: 17.02.2020

Date Accepted: 19.04.2020

JEL Classification:

D57,

D58,

E16.

Keywords:

Social Accounting,

Social Accounting

Matrix,

Computable General

Equilibrium Models.

ABSTRACT

Neoliberalism, After the Second World War; the social, cultural and economic dimensions of the policies carried out with the rise of the developmental tendency have gained importance. The fact that the national income accounts did not show the relations between the accounts so clearly caused the use of social accounts that show the relations between the accounts more clearly. In fact, many data are shown in a certain order with the method called social accounts matrix, which is the representation of social accounts in the matrix form. In the majority of studies developed in Turkey which use the social accounting matrix aim to create a database for computable general equilibrium models. There are fewer studies compared to other areas related to the social accounting matrix. The main reason for this is the problems occurred in publishing, sorting and harmonizing the data.

¹ Bu çalışma Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi (Gazi Üniversitesi), Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Maliye Anabilim dalında yürütülmekte olan doktora tezinden üretilmiştir.

²Arş. Gör., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Maliye Bölümü, gozde.es@bilecik.edu.tr.

³Dr. Öğr. Üye., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Maliye Bölümü, ismail.engin@hbv.edu.tr.

Özet

İkinci Dünya Savaşı sonrasında kalkınmacı eğilimin yükselmesi ile yürütülen politikaların sosyal, kültürel ve ekonomik boyutlarının incelenmesi önem kazanmıştır. Milli gelir hesaplarının hesaplar arası ilişkileri bu kadar açık göstermemesi, hesaplar arası ilişkileri daha açık bir şekilde gösteren sosyal hesapların kullanılmasına neden olmuştur. Aslında sosyal hesapların matris biçiminde gösterilmesi olan ve sosyal hesaplar matrisi adı verilen yöntemle birçok veri belli bir düzende gösterilmektedir. Türkiye’de sosyal hesaplar matrisi kullanılarak yapılan çalışmaların çoğunun hesaplanabilir genel denge modelleri için veri tabanı oluşturmayı hedeflediği görülmektedir. Diğer alanlarla karşılaştırıldığında, sosyal hesaplar matrisiyle ilgili daha az sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu durumun temel nedeni verilerin yayınlanma, tasniflenme, uyumlaştırılması noktalarında yaşanan sorunlardır.

1. Giriş

Sosyal hesaplar matrisi, Richard Stone’un sosyal hesapların yalnızca muhasebe hesapları biçiminde değil aynı zamanda matris biçiminde de gösterilebileceğini ileri sürmesiyle doğmuştur. Daha sonra bu yöntemin yaygınlaşması ve sistematik hale getirilmesiyle sosyal hesaplar matrisi, sosyal hesapların temel gösterim şekillerinden biri olmuştur.

1970’li yıllarla birlikte özellikle gelişmekte olan ülkelerde gelir dağılımı, yoksulluk, işsizlik gibi sorunların çözümünde kullanılan sosyal hesaplar matrisi, bir araya getirilmesi karışık ve teknik gerektiren pek çok verinin matris olarak gösterimini ifade etmektedir. Verilerin matris olarak gösterimi, bir yandan hesaplar arası ilişkilerin görülmesini kolaylaştırırken diğer yandan da verilerin toplulaştırılması (veya ayrıştırılması) yoluyla daha basit (detaylı) bir hale getirilmesini kolaylaştırmaktadır.

Bu çalışmada tek başına da oldukça güçlü bir çözümlenme aracı olan sosyal hesaplar matrisinin kuramsal çerçevesi çizilmeye çalışılarak gelecekte yapılması düşünülen çalışmalar için teorik alt yapının oluşturulması hedeflenmektedir. Çalışmada öncelikle tarihsel olarak sosyal hesapların doğuşuna değinilerek sosyal hesapların sosyal hesaplar matrisine dönüşümünden bahsedilecektir. Daha sonra sosyal hesapların yapısı anlatılarak Türkiye’de

sosyal hesaplar matrisi çalışmalarına değinilecektir. Böylece teorik çerçevesi çizilen sosyal hesaplar matrisinin gelecek çalışmalar için temel bir teorik katman olması amaçlanmaktadır.

2. Sosyal Hesapların Tarihsel Arka Planı

Günümüzde milli gelir hesapları ve sosyal hesaplar pek çok çalışma için ana veri kaynaklarını oluşturmaktadırlar. Yapılan çalışmalarda herhangi bir ekonometrik veya matematiksel bir model kullanılsa da milli gelir ve sosyal hesap sistemindeki veriler ekonominin bütününe değerlendirilmesinde temel kaynak olarak kullanılmaktadır. Bugün kullandığımız milli gelir hesapları ile sosyal hesapların ilk dayanağı Gregory King'in 1688 yılında İngiltere için hesapladığı milli gelir ve bileşimidir (Pyatt ve Thorbecke, 1976: 20-24). G. King, hazırladığı bu milli gelir bileşiminde kapsamlı üretim kavramını kullanmış ve çalışmasında milli gelir ve milli tasarrufların düzeylerini belirlerken bu büyüklüklerin çeşitli sosyal ve mesleki sınıflar arasındaki dağılımını da incelemiştir (Özhan, 1989: 10). Daha sonra Quesnay tarafından 1758 yılında hesaplanan İktisadi Tablo ile ekonominin işleyişi ilk kez çevrimsel süreç ekseninde ele alınmıştır (Blaug, 1979: 692'den Aktaran Günlük Şenesen, 1985: 174). Ancak bu dönemde kuramsal felsefenin iktisat tartışmalarına ve yazınına egemen olması bu tip hesaplamaların Keynes'e kadar geri planda kalmasına neden olmuştur. 1929 Krizi ile birlikte devletin ekonomiye müdahalesinin gerekliliği, istatistikî verilerin toplanması ve sınıflandırılmasını, ekonomik sorunların çözümü için kapsamlı tekniklerin geliştirilmesini zorunlu kılmıştır (Günlük Şenesen, 1985: 174). Keynesyen iktisadın tüketim, yatırım, tasarruf ve milli gelir arasındaki bağlantıları incelemesi ise milli gelir hesaplarının gelişmesinin ve gelecekteki koşulların öngörülebilmesi açısından istatistikî veritabanının oluşturulmasının önünü açmıştır.

Bilindiği gibi hem harcamalar hem de gelirler yönünden hesaplanabilen milli gelir hesapları, harcamaların gelirlere eşit olduğu matematiksel bir denkliği ifade etmektedir. Bu denklik genel olarak bir anlam ifade etse de alt kalemlerdeki değişimleri, harcamaları, gelirleri, hesaplar arasındaki bağlantıları detaylı bir şekilde görebilmek mümkün olmamaktadır. Ekonomideki planlama eğiliminin artması, kalkınma ve büyümenin önem kazanmasıyla birlikte alt kalemler arasındaki bağlantıların, pozitif, negatif veya nötr bile olsa, görülebilmesi, incelenebilmesi ve öngörülebilir olması önem kazanmaya başlamıştır. Özellikle İkinci Dünya

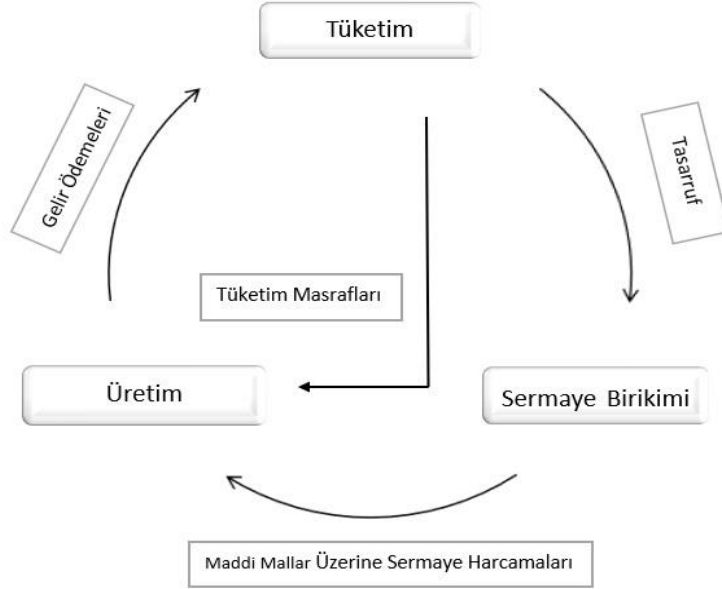
Savaşı sonrasında yeniden inşa süreçleri ile birlikte kalkınmacı anlayışın yükselmesi bu anlamda itici bir güç olmuştur.

Bu dönemde ülkeler arasındaki etkileşimin artması da verilerin ülkelerarası karşılaştırılabilir bir düzende olması gerekliliğini doğurmuştur. Birleşmiş Milletler’in ülkelerarası karşılaştırılabilir bir veri sisteminin oluşturulması için ilk adımı atmasıyla sosyal hesaplar kurumsal bir nitelik kazanmıştır (Günlük Şenesen, 1985: 175). 1942 yılında “Sosyal Hesaplar (social accounting)” kavramını ilk kez kullanarak milli gelir hesaplarından farkını belirten J.R. Hicks, sosyal hesapların ekonomi öğrenmeye başlayacaklar için iyi bir başlangıç olduğundan bahsetmiş, sosyal hesapları anlamının önemine vurgu yapmıştır (Hicks, 1960: vi)⁴. Hicks tarafından ilk kez tanımlanan sosyal hesaplar üzerine daha sonra Richard Stone başkanlığında çalışmalar yapılmış olsa da bu çalışmaların olgunluğa erişmesi 1960’lı yılları bulmuştur. 1951 yılında Türkiye’ye gelen Stone, Başbakanlığa Milli Gelir Etüd Grubu’nun kurulması için bir rapor sunmuş ve bu rapor esas alınarak Türkiye’de de milli gelir hesapları bir sistematige oturtulmuştur (Günlük Şenesen, 1985: 176).

Stone, sosyal hesaplarının işleyişini özel bir firmanın muhasebe kayıtlarına benzetmektedir. Stone’a göre sosyal hesaplar terimi, bir ekonomideki fiili veya hesaplanmış işlemlerin sistemli bir şekilde sıralanışını ifade etmek için kullanılabilir. Böyle bir sistemde üretim, tüketim ve sermaye birikimi; sektörler ve mal satışları, satın almaları, cari transferler gibi işlemler birbirlerinden ayrılmıştır (Stone, 1956: 7-8). Dolayısıyla tıpkı özel bir firmanın muhasebe sisteminde olduğu gibi sosyal hesaplarda da bu işlemlerin birbirlerinden ayrı gösterilmesi gerekmektedir. Kapalı ve açık ekonomi olmak üzere iki farklı şekilde bu işlemler arasındaki akışı göstermek faydalı olacaktır.

⁴ J. R. Hicks’in, “The Social Framework” adlı kitabı ilk kez 1942 yılında basılmış olup bizim ulaşabildiğimiz kopyası 1960 yılındaki 3. Baskısıdır. “Sosyal Hesaplar” teriminin ilk kez kullanıldığı yılı belirtmek açısından kitabın ilk basıldığı tarih kullanılmıştır.

Şekil 1: Kapalı Bir Ekonomide Sosyal Hesapların İşleyişi

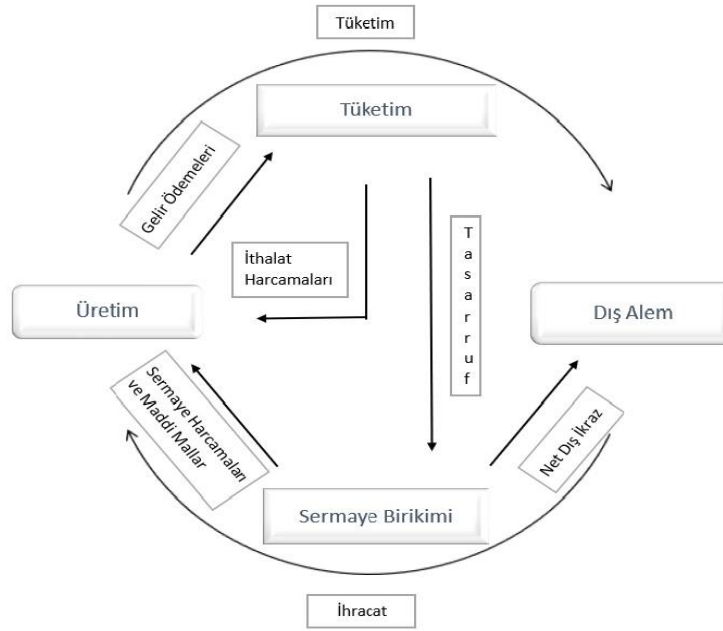
Kaynak: Stone, 1956: 9.

Üretim, bütün ekonomideki üretim faaliyetini ifade etmektedir ve ekonomideki bütün teşebbüsler için toplulaştırılmıştır. Şekilden de görülebileceği gibi bu işletmeler gelirlerini tüketim amaçlı yaptıkları satışlardan ve yatırımcılara sattıkları sermaye teçhizatı ve buna benzer yatırım malları satışlarından elde etmektedirler. Tüketimden elde edilen gelirler ise ya tasarruf edilmektedir ya da mal ve hizmetlerin satın alınmasında kullanılmaktadır (Stone, 1956: 9 – 10). Şekilde Keynesyen teoriye sadık kalındığından gelirin tüketim ve tasarruf arasında bölüştürüldüğü kabul edilmiştir. Bu sebeple tasarruflar yatırımlara yani şekilde gösterildiği haliyle tasarruflar maddi mallar üzerindeki sermaye harcamalarına eşittir.

Şekil 1’de faaliyetler arasındaki ilişkilerin en yalın haliyle görülebilmesi için bazı işlemler hesap dışı bırakılmıştır. Bunlardan ilki, üretim faaliyetinde bulunan işletmelerin birbirleri ile yaptıkları alım satımlardır. Eğer bu işlem şekle dahil edilmiş olsaydı üretimden başlayıp tekrar üretime dönen bir ok ile gösterilmiş olacaktı. İkinci hesap dışı bırakılan işlem ise vergilerdir. Devletin bulunduğu bir ekonomide vergilerin olmaması imkansızdır ancak akışı daha da karışıklaştırmamak için hesap dışı bırakılmıştır (Stone, 1956: 10).

Şekil 2, temel hesaplar bakımından Şekil 1'e benzese de açık bir ekonomiyi tasvir ettiğinden dış alem hesabı devreye girmekte ve buna bağlı olarak da net dış ikraz ve ithalat akımları şekilde yerini almaktadır.

Şekil 2: Açık Bir Ekonomide Sosyal Hesapların İşleyişi

Kaynak: Stone, 1956: 11.

Bir ekonomik düzende ithalat ve ihracatın birbirine eşit olduğu durumun olağandışı olması nedeniyle net dış ikraz akımı şekle eklenmiştir. Burada ekonomik durumun iyi olduğu ve yabancı ülkelere borç verildiği varsayımı yapılmaktadır (Stone, 1956: 11 – 12). Açık bir ekonomi ile birlikte Keynesyen teori çerçevesinde milli gelir, yatırım, tasarruf ve ithalat ile ihracatın farkının toplamına eşit olmaktadır. Bununla birlikte ülkedeki toplam tasarruf, ülke içi yatırımlarla dış aleme yapılan net dış ikrazatın toplamına eşit olmaktadır. Çünkü ülke yabancı ülkelere borç verdiği göre toplam tasarrufunun bir kısmını yatırıma ayırmakta geri kalan kısmını ise başka ülkelere borç vermektedir.

Her ne kadar açık ekonomi bir ekonomiyi kapalı ekonomiye göre daha gerçeğe yakın bir şekilde yansıtırsa da açık ekonomi için kurulan bu model gerçek hayattaki ekonomik yapı kadar karmaşık değildir. Gerçek hayatta bu basit modele amortismanlar, devlet ve dolayısıyla

vergiler, sübvansiyonlar, gibi uygulamalar da dahil edilmelidir. Bunun dışında dış alemle olan ilişkiler de basitleştirilmiş modeldekinden daha karmaşık bir halde olduğundan bu noktada da birtakım eklemeler yapılmalıdır. Kuşkusuz model gerçek ekonomiye yakınsadıkça modeldeki karmaşıklık veriler arasındaki uyum / uyumsuzluk kendini daha çok belli etmeye başlayacaktır. Sosyal hesapların yapısından kaynaklanan bu çelişki, modeli ilginç kılan ama aynı zamanda da zorlaştıran bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.

3. Sosyal Hesaplardan Sosyal Hesaplar Matrisine

Milli gelir ve üretim hesapları için çoğunlukla "milli ekonomik muhasebe" kavramı kullanılsa da Türkiye'de bu kavram daha çok "milli muhasebe" olarak adlandırılmıştır (Özhan, 1989: 37). Gerhard Colm'a (1951) göre sosyal hesaplar daha çok ekonomik hesapların refah yönlerini yansıtırken milli ekonomik muhasebe ise milli gelir, milli harcamalar, varlıklar ve borçlar gibi büyüklüklerin hesaplanmasını ve bu büyüklüklerin çeşitli bölümler halinde tasnif edilmesini öngörmektedir. Toplanan bu verilerin sistematik bir biçimde gösterilmesi hem verilerin ülkelerarası karşılaştırılabilir olması hem de ileriye ve geriye anlamlı bir seri oluşturabilmesi açısından önemlidir.

Milli ekonomideki değişimleri böyle sistematik bir şekilde tasnifleyebilmek için çift kayıt sistemi, matematiksel özdeşlikler ve matris biçiminde olmak üzere üç farklı yöntem kullanılmaktadır. Buna göre çift kayıt sistemi, prensip olarak özel muhasebe sistemine benzer bir şekilde işleyen ancak hareketlerin daha fazla hesaba işlenmesi açısından farklılaşan, daha karmaşık bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Matematiksel özdeşlikler ise milli gelir hesaplarının sembollerden oluşan bir biçimde gösterilmesidir (Özhan, 1989: 38 – 43). Örneğin Keynesyen teoride milli gelirin tüketim ve tasarrufun bir toplamı olduğunu göstermek matematiksel özdeşliklere örnek gösterilebilir. Matematiksel özdeşliklerde milli gelirle ilgili ifadelerin sözel olarak ifadesi bile bu kapsamda değerlendirilebilmektedir.

Yukarıdaki iki yöntemin dışında kalan hem çalışmanın içeriği hem de konumuz açısından önemli olan yöntem ise sosyal hesapların matris biçiminde gösterilmesidir. Sosyal hesaplar söz konusu olduğunda diğer iki yönteme kıyasla matris biçiminde göstermenin tercih edildiği görülmektedir. Aslında matris formunu ilk kullanan yazarlar bile bu matrise sosyal

hesaplar matrisi adını vermemişler, bu yöntemi sadece sosyal hesapların matris biçiminde gösterilmesi olarak değerlendirmişlerdir (Özhan, 1989: 40).

Milli gelir hesaplarının matris içinde toplu olarak gösterilmesi geleneği sosyal hesaplarla yaşıt olsa da bu matrisin ders kitaplarına girmesi 1954 yılında Edey ve Peacock tarafından yazılan Milli Gelir ve Sosyal Hesaplar⁵ (National Income and Social Accounting) kitabıyla olmuştur. Öyle ki sosyal hesaplar matrisi, sistemin yaratıcısı olarak bilinen Richard Stone’un eserleri arasında bile ilk kez 1961 yılında yer almıştır (Özhan, 1989: 39). Ancak Stone’un 1959 yılında Ankara Üniversitesi’nde verdiği derslerin çevirisi olan kitapta sosyal hesaplar matrisine yer verildiği görülmektedir (Stone, 1959).

4. Sosyal Hesaplar Matrisinin Yapısı

Sosyal hesaplar matrisi temelde Keynes ve Leontief modellerinin birlikte kullanılmasıyla oluşturulmuştur. Keynesyen modelde sadece nihai talep dikkate alınmaktadır. Oysa toplam talep nihai taleple ara talebin toplamından oluşmaktadır. Leontief tarafından geliştirilen girdi - çıktı (input – output) modeli ise ara ve nihai kullanımlar açısından sektörel bileşimleri kapsamaktadır (Günlük Şenesen, 1985: 176). Dolayısıyla Keynesyen modelde daha genel ve toplulaştırılmış olarak yer alan veriler Leontief’in modeli sayesinde ayrıştırılmış, detaylandırılmış olmaktadır.

Sosyal hesaplar matrisi, beş farklı hesap türünden oluşmaktadır. Matris için en önemli kaynaklardan biri girdi – çıktı tablolarıdır. Türkiye ekonomisi için hazırlanan ilk girdi – çıktı tablosu, 1959 yılı için J. Tinbergen öncülüğünde Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından hazırlanan 15 sektörlü tablodur (Küçük, 1967’den Aktaran Özhan, 1989: 16). Daha sonra DPT tarafından daha fazla sayıda sektörü içeren 1963, 1967 ve 1968 yılları için girdi – çıktı tabloları oluşturulmuştur (Öney, 1980: 154). Girdi – çıktı tabloları dışındaki hesaplar milli gelir ve hasıla hesapları, fon akım tablosu, ödemeler dengesi ve milli bilanço tablosudur (Telli, 2004: 10).

⁵Her ne kadar “accounting” kelimesi “hesaplar” kavramının karşılığı olmasa da Türkçe yazında “social accounting” kavramı “sosyal hesaplar” olarak yer aldığından çalışmada kavramsal birliğin devamlılığı açısından “accounting” yerine “hesaplar” kullanılmıştır.

Kare bir matris olan sosyal hesaplar matrisinin en basit hali Tablo 1’de gösterilmiştir. Tablo 1’de gösterilen temel hesaplar üretim faaliyetleri, mal ve hizmetler, ekonomik birimler, birikim faaliyetleri ve dış alemdir. Bu tabloda üretim faaliyetleri hesabı, yurtiçinde yapılan üretimi göstermektedir. Mal ve hizmetler hesabı ise yurtiçi ve dış alemde üretilip yurtiçi piyasaya arz edilen toplam yurtiçi talebi göstermektedir (Telli, 2004: 20). Sosyal hesaplar matrisinde toplam arz ve talebin bu şekilde ayrıştırılarak gösterilmesi, üretim faaliyetleri ve yurtiçi talebin dış alemden kaynaklanan ithalat arzı ve ihracat talebiyle olan ilişkilerinin daha net ortaya konulabilmesi açısından önemlidir (Erten, 2009: 33).

Tablo 1: Dışa Açık Bir Ekonomide Temel Sosyal Hesaplar Matrisi Yapısı

	Üretim Faaliyetleri	Mal ve Hizmetler	Ekonomik Birimler	Birikim Faaliyetleri	Dış Alem	Toplam
Üretim Faaliyetleri		Yurtiçi Satışlar (DC)			Mal ve Hizmet İhracatı (X)	Toplam Arz
Mal ve Hizmetler	Ara Girdiler (INT)		Tüketim (C)	Yatırım (I)		Toplam Yurtiçi Talep
Ekonomik Birimler	Milli Gelir (Y)					Milli Gelir
Birikim Faaliyetleri			Tasarruf (S)		Dış Tasarruf Girişi (M-X)	Toplam Tasarruf
Dış Alem		Mal ve Hizmet İthalatı (M)				Dış Alem Geliri
Toplam	Üretim Maliyeti	Toplam Yurtiçi Mal ve Hizmet Arzı	Milli Gelir	Toplam Yatırım	Dış Alem Giderleri	

Kaynak: Telli, 2004.

Sosyal hesaplar matrisinde her bir hesabın sütunu, giderleri yani maliyetleri gösterirken satırı ise gelirleri göstermektedir. Bu noktadan hareketle Erten’in (2009) daha detaylı açıklamasına göre (Erten, 2009: 34);

- Üretim faaliyetleri hesabının sütun toplamı, mal ve hizmetlerden ara girdi olarak kullanılan miktarlarla ekonomik birimlere yapılan ödemelerin toplamını, yani üretim maliyetini göstermektedir. Satır toplamı ise toplam üretimin yurtiçinde satılan ve dış aleme ihraç miktarının toplamını göstermektedir.
- Mal ve hizmetler hesabının sütunu, yurtiçine yapılan toplam arzı yurtiçinde üretilen ve dış aleme ihraç edilen arz miktarı olarak ayrıştırmaktadır. Satır toplamı ise yurtiçi toplam talebin üretim faaliyetlerinde ara girdi, tüketim ve birikim olarak ayrıştırmaktadır.
- Ekonomik birimler hesabının sütunu, ekonomik birimlerce elde edilen gelirin tüketim ve tasarruf olarak ayrıştırılmasını gösterirken satırı, ekonomik birimlerin üretim faaliyetleri sonucunda elde ettikleri geliri, yani milli geliri göstermektedir.
- Birikim faaliyetlerinin sütunu, toplam yatırımı gösterirken satırı toplam tasarrufu iç ve dış tasarruf olarak ayrıştırmaktadır.
- Dış alem hesabının sütunu, dış alem tarafından ödenen ihracat giderini ve yurtiçinde kullanılan dış tasarruf girişini göstermekteyken bu hesabın satırı, dış alemin elde ettiği ithalat gelirlerini göstermektedir.

Sosyal hesaplar matrisi, yapı olarak çift girişli muhasebe sistemine dayandığından bir hesap için kaynak yani gelir olan akım diğer hesap açısından kullanım yani gider olmaktadır. Bu nedenle matris içindeki her bir eleman içinde bulunduğu satırda gelir kalemini oluştururken aynı sütundaki hesap birimi için harcama kalemi oluşturmaktadır. Bu nedenle her bir hesap için Walrasgil kaynak kullanım denkleğinin sağlanması gerekmez. Walras Yasası'na göre (n) hesap biriminden (n-1) tanesi dengeye geldiğinde n'inci hesap birimi de kendiliğinden dengeye gelecektir. Yani sosyal hesaplar matrisi içinde yer alan her bir hesabın satır ve sütunlarının toplamının aynı olması gerekmektedir (Köse ve Yeldan, 1996: 62; Erten, 2009: 33). Böylece her bir hesap için satır ve sütunların cebirsel olarak denkleği sağlanmış olmaktadır. Bu denklikten hareketle her bir hesap için matematiksel denklik Tablo 2'deki gibi ifade edilebilir.

Tablo 2: Sosyal Hesaplar Matrisinde Cebirsel Denklik

Üretim Hesabı	Faaliyetleri	$INT + Y = DC + X$	Ara girdilerle milli gelirin toplamı yurtiçi satışlarla mal ve hizmet ihracatının toplamına eşittir.
Mal ve Hizmetler Hesabı		$DC + M = INT + C + I$	Mal ve hizmetler hesabı denkliğinde DC yerine $(INT + Y - X)$ yazılırsa milli gelir denkliği elde edilmektedir.
		$INT + Y - X + M = INT + C + I$	
		$Y = C + I + (X - M)$	
Ekonomik Hesabı	Birimler	$C + S = Y$	Ekonomik Birimler elde ettikleri geliri tüketim ve tasarrufa ayırmaktadırlar.
Birikim Hesabı	Faaliyetleri	$I = S + (M - X)$	Yatırımlar iç tasarrufları ve $(M - X)$ ise dış tasarrufları ifade etmektedir. Bu eşitliğe göre yurtiçi yatırımlar iç ve dış tasarrufların toplamından oluşmaktadır.
Dış Alem Hesabı		$X + (M - X) = M$	Dış alem hesabındaki denklik sağlanmış olmaktadır.

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 2’de basit bir şekilde gösterilen sosyal hesaplar matrisi, daha detaylandırılmak istenilen alana göre genişletilebilir. Üretim faaliyetleri ile mal ve hizmetler hesabı alt sektörler bazında detaylandırılarak sektörel bazlı çalışmalar yapılabilir veya ekonomik birimler hesabında devlet ve hanehalkları ayrıştırılarak çalışılabilir. Birikim faaliyetleri hesabı kamu ve özel sektör yatırımları olmak üzere ayrıştırılabilir. Böylelikle analiz edilmek istenilen alan ekonomik ve sosyal etkiler bakımından daha özele indirgenebilmektedir. Tablo 3, bahsedilen ayrıştırmaların daha kolay anlaşılabilmesi açısından hanehalkları ve devleti ayrıştırmıştır.

Tablo 3: Hançalkları ve Devletin Ayrıştırıldığı Sosyal Hesaplar Matrisi

	Üretim Faaliyetleri	Mal ve Hizmetler	Hançalkları	Devlet	Birikim Faaliyetleri	Dış Alem	Toplam
Üretim Faaliyetleri		Yurtiçi Satışlar				Mal ve Hizmet İhracatı	Toplam Arz
Mal ve Hizmetler	Ara Girdiler		Özel Tüketim	Kamu Tüketimi	Yatırım		Toplam Yurtiçi Talep
Hançalkları	Faktör Fiyatları			Cari Transferler			Hançalkları Geliri
Devlet	Dolaylı Vergiler		Dolaysız Vergiler				Devlet Geliri
Birikim Faaliyetleri			Özel Tasarruf	Kamu Tasarrufu		Dış Tasarruf Girişi	Toplam Tasarruf
Dış Alem		Mal ve Hizmet İthalatı					Dış Alem Geliri
Toplam	Üretim Maliyeti	Toplam Yurtiçi Mal ve Hizmet Arzı	Hançalkları Gideri	Devlet Gideri	Toplam Yatırım	Dış Alem Gideri	

Kaynak: Telli, 2004 ve Erten, 2009: 37.

Sosyal hesaplar matrisinin oluşturulmasında kullanılan beş farklı tablo farklı alanlardaki ilişkileri temsil etmektedir. *Milli gelir ve hasıla hesapları* talep ve arz yönünden ekonominin toplulaştırılmış formunu, *fon akım tabloları* ekonomi çapındaki para ve kredi akışlarını, *ödemeler dengesi* dış alemle ilgili her türlü mal ve hizmet değişimleri ile borç ve alacak ilişkilerini, *milli bilanço tabloları* reel veya nominal servet dağılımını, *girdi – çıktı tabloları* ise sektörlerarası mal ve hizmet akımlarını göstermektedir (Telli, 2004: 11, Köse ve Yeldan, 1996: 61). Sosyal hesaplar matrisi bu tabloların / verilerin birleştirilmesinden oluşur ve belki de sosyal hesaplar matrisi oluşturmadaki en büyük sorun tablolar arası uyumun sağlanmasıdır. Tablolardaki veriler, bazen birden farklı hesaplamaların veya verilerin içinde olsa da bu veriler, toplanma, sınıflandırma veya tanımlamadaki nüanslar yüzünden farklı olabilmektedir. Bu nedenle tüm bu verilerin birbirleriyle uyumunun sağlanması gerekmektedir. Bu uyum sağlanırken dikkat edilmesi gereken nokta, sadece cari akımlara ilişkin verilerin esas alınması gerektiğidir. Stok değerleri içeren milli bilanço tablosu ve fon akım tablosunun cari gelir dışındaki parasal akımları sosyal hesaplar matrisinde kapsam dışı bırakılmaktadır (Özhan, 1989: 55).

5. Türkiye’de Sosyal Hesaplar Matrisi Çalışmaları

Sosyal Hesaplar Matrisi, ekonomik ilişkileri ekonomik bütünün yapısal özelliklerini göz önünde bulundurarak tablolar halinde ifade eden hesap sistemi ve veritabanı olarak tanımlanmaktadır (Pyatt ve Thorbecke, 1976: 22). Sosyal hesaplar matrisi oluşturmanın iki temel amacı vardır. Bunlardan ilki, bir ülke veya bölgenin belirli bir dönemdeki ekonomik ve sosyal göstergelerinin organize edilmesidir. İkincisi ise Hesaplanabilir Genel Denge Modelleri için veri altyapısının oluşturulmasıdır (Pyatt ve Round, 1985: 17).

Türkiye’de sosyal hesaplar matrisiyle ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde öncül olan dört çalışmadan bahsetmek mümkündür. Bu çalışmalardan ilki Derviş ve Robinson (1978) tarafından yapılan ve sosyal hesaplar matrisinin tamamen teorik düzeyde anlatıldığı çalışmadır (Derviş ve Robinson, 1978).

İkinci çalışma ise Derviş De Melo ve Robinson (1982) tarafından yapılan çalışmadır. Bu çalışmada, Derviş ve Robinson tarafından 1978 yılında yapılan çalışmadaki sosyal hesaplar matrisi 1973 yılı verileri kullanılarak doldurulmuştur. Bu çalışmadaki sosyal hesaplar matrisi 8x8 boyutunda toplulaştırılmış bir sosyal hesaplar matrisidir (Derviş, vd., 1982).

Üçüncü çalışma Günlük Şenesen (1984) tarafından yapılan ve 1973 yılı verilerinin esas alındığı çalışmadır. Bu çalışmada sosyal hesaplar matrisi oluşturulurken büyük oranda girdi – çıktı tablosundan faydalanılmıştır. Toplamda 33 hesaptan oluşan sosyal hesaplar matrisinin 25 tanesi girdi – çıktı tablosunun toplulaştırılmış halidir (Günlük Şenesen, 1984).

Dördüncü çalışma Özhan (1989) tarafından yapılan çalışmadır. Bu çalışmada sosyal hesaplar matrisinin teorik alt yapısına da gereken özen gösterilmiş ve mikro temelli bir sosyal hesaplar matrisi oluşturulmuştur. Bu çalışma, Türkiye çalışmalarındaki önemli bir boşluğu doldurmuştur.

Bu öncül çalışmalar dışında Aslan (2005a), Aslan (2005b), Atıcı (2004), Brooks ve Tanyeri (1999), Celasun (1986), Çağatay vd. (2010), Erdoğan (2011), Erten (2009), Gedik (2010), Gök ve Karadağ (2013), Gül (2013), Güneş (2009), Köse ve Yeldan (1996), Şenerdem

(2013), Taşdoğan (2009), Taşdoğan vd. (2013), Taşdoğan (2018), Telli (2004), Tektaş (2006), Tin (1997), Yiğiteli (2010) tarafından yapılan çalışmalar da mevcuttur.

Yukarıda belirtildiği gibi bu çalışmaların bir kısmının amacı sosyal hesaplar matrisi oluşturarak matris aracılığı ile ekonomik, sosyal ve toplumsal birtakım incelemeler yapmakken bir kısmının amacı ise sosyal hesaplar matrisi ile hesaplanabilir genel denge modelleri için veri tabanı oluşturmaktır. Türkiye’de sosyal hesaplar matrisi ile ilgili yapılan çalışmaların çoğunlukla hesaplanabilir genel denge modelleri için oluşturulduğu görülmektedir. Bu alanda yapılan çalışmaların her birine değinmek mümkün olmasa da Türkiye yazınında Erinç Yeldan⁶ tarafından yapılan çalışmaların temel referans çalışmaları olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu çalışmalar dışında Kenç ve Sayan (2001), Voyvoda (2003) ve Değer (2011) tarafından yapılan çalışmalar da literatürdeki önemli çalışmalardır.

Her ne amaçla hazırlanırsa hazırlansın sosyal hesaplar matrisi oluşturmak oldukça zahmetli bir iş olduğundan ve Türkiye açısından ele alındığında verilerin düzenli olarak yayınlanması, birbirleri ile uyumlu olması noktasında sorunlar yaşandığından konu ile ilgili çalışmaların kısıtlandığı görülmektedir.

6. Sonuç

Bilindiği gibi milli gelir hesapları, temelde gelir ve harcamaların birbirine eşit olduğu bir dizi matematiksel eşitliği ifade etmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında yeniden inşa süreçleri ile birlikte kalkınmacı anlayışın önem kazanması, milli gelir hesaplarındaki matematiksel denkliğin yeterli olmaması sonucunu doğurmuştur. Yürütülen faaliyetlerin ekonomik, sosyal ve toplumsal etkilerinin daha ayrıntılı bir şekilde incelenmesi ihtiyacı daha ayrıntılı bir hesap sisteminin kullanılmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu noktada aslında tarihsel olarak daha önce de var olan sosyal hesaplar kullanılmaya başlanmıştır. Bu hesapların toplu, detaylı ve belirli bir düzende gösterilmesine ilk başlarda sosyal hesapların matris biçiminde

⁶ Yeldan (1989), Yeldan (1996), Yeldan (1997), Yeldan (1998), Yeldan vd. (2012), Yeldan vd. (2015) çalışmaları Yeldan tarafından yapılan veya Yeldan’ın ilk yazar olduğu çalışmalardır. Bunlar dışında literatürde Yeldan’ın yazarlar arasında olduğu pek çok çalışma vardır. Bu çalışmalar, Sak ve Yeldan (1993), Çakmak ve Yeldan (1994), Diao vd. (1998), Diao vd. (1999), Doğruel vd. (2003), Voyvoda ve Yeldan (2005), Telli vd. (2006), Telli vd. (2008a), Telli vd. (2008b)’dir.

gösterilmesi denilse de daha sonra bu gösterim şekli bir isim haline gelerek sosyal hesaplar matrisi adını almıştır.

Kare bir matris olan sosyal hesaplar matrisinin her satırı geliri, her sütunu ise gideri yani harcamayı göstermektedir. Dolayısıyla bir hesabın satırında bulunan her bir eleman aynı hesabın sütununda da bulunmakta ve bir taraftan geliri ifade ederken diğer taraftan harcamayı ifade etmektedir. Bu matrisin satırları toplamıyla sütunları toplamı birbirine eşittir.

Türkiye’de amacı sosyal hesaplar matrisi oluşturmak olan az sayıda çalışma olsa da var olan çalışmalar literatüre önemli bir katkı niteliği taşımaktadır. Türkiye özelinde yapılan çalışmaların çoğu hesaplanabilir genel denge modelleri için veri tabanı oluşturmaktadır. Bu tercihin altında yatan temel etmen sosyal hesaplar matrisi oluşturulurken karmaşık birçok veriden yararlanma ihtiyacının varlığıdır. Bu verilerin en önemli kısımlarından birini girdi – çıktı tabloları oluşturmaktadır.

Sosyal hesaplar matrisinin ve bu matrisin temel unsurlarından biri olan girdi – çıktı tablolarının oluşturulması karmaşık birçok teknik ve hesaplama yöntemi gerektirmektedir. Bilgisayar teknolojisindeki gelişmeler bunu her ne kadar kolaylaştırırsa da verilerin toplanması, uyumlaştırılması, tasnif edilmesi gibi noktalarda yaşanan zorluklar nedeniyle Türkiye’de girdi – çıktı tabloları sık aralıklarla yayınlanamamaktadır. TÜİK tarafından yayınlanan Türkiye’ye ait güncel girdi – çıktı tablosu 2012 yılına aitken, OECD verilerinde Aralık 2018’de güncellenen 2015 yılı girdi – çıktı tablosuna ulaşmak mümkündür.

Hem bu tabloların düzenli olarak yayınlanmaması hem de matriste kullanılacak diğer verilerle arasındaki uyumsuzluk, sosyal hesaplar matrisi oluşturmada karşılaşılan en önemli sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde verilerin birbirleri ile uyumsuzluğunun yanında, veri hesaplama yöntemlerinin sıklıkla değiştirilmesi veya hesaplama yönteminin ayrıntılarına ulaşamaması gibi fiili durumlar, matristeki uyumlaştırma sürecini daha da zorlaştırmaktadır. Sosyal hesaplar matrisinin bünyesinde bulundurduğu bu zorluklara rağmen politika analizlerinin toplumsal, sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan oldukça geniş ve esnek bir biçimde yapılmasına olanak sağlaması, sosyal hesaplar matrisi temelli çalışmaları değerli kılmaktadır.

Kaynakça

- Aslan, M. (2005a), “Construction of a Financial Social Accounting Matrix for the Turkish Economy with 1996 Data”, *Anadolu University Journal of Social Sciences*, 7 (1), 287 – 306.
- Aslan, M. (2005b), “Turkish Social Accounting Matrix for 1996”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13, 221 – 245.
- Atıcı, C. (2004), *Türkiye'nin Dış Ticaretinde ve Transfer Politikalarında Değişimin Faktör Bazında Gelir Dağılımı Etkileri: Bir Sosyal Hesaplar Matrisi Denemesi*, TEAE Yayınları, Ankara.
- Brooks, J. ve Tanyeri, A. (1999), *Agricultural Policy Reform in Turkey: A Social Accounting Matrix Perspective*, TEAE Yayınları, Ankara.
- Celasun, M. (1996), “Yapısal Değişmelerin ve Nisbi Fiyatların Çözümlemesi İçin Bir Genel Denge Modeli”, *ODTÜ Gelişim Dergisi*, 20, 1 -25.
- Colm, G. (1951), “Experiences in the Use of Social Accounting in Public Policy in the United States”, *The Review of Income and Wealth*, Volume: 1, Issue: 1, 75 – 97.
- Çağatay, S., Taşdoğan, C. ve Şahinöz A. (2010), “2001-2008 Yıllarında Türkiye’de Uygulanan Alternatif Tarım Politikalarının Gelir Çarpan Analizi ve Politika Önerileri”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 19: 161-182.
- Çakmak, E. H. ve Yeldan, E. (1994), “The Role of Agriculture in the Structural Adjustment Experience of Turkey”, *Cahiers d’Economie et Sociologie Rurales*, No 33, 33-54.
- Değer, Ç. (2011), “An Overlapping Generations Analysis of Social Security Reform in Turkey”, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Ankara.
- Dervis, K.ve Robinson, S. (1978), *The foreign exchange gap, growth and industrial strategy in Turkey: 1973–1983*, The World Bank (Washington, DC), Staff Working Paper 306.
- Dervis, K., de Melo, J. ve Robinson, S. (1982), *A General Equilibrium Models for Development Policy*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Diao, X., Roe, T. ve Yeldan E. (1998), “Fiscal Debt Management, Accumulation and Transitional Dynamics in a CGE Model for Turkey” *Canadian Journal of Development Studies*, vol XIX, No 2, 343-375.

- Diao, X., Roe, T. ve Yeldan E. (1999), “How Fiscal Mis-Management May Impede Trade Reform: Lessons from An Intertemporal, Multi-Sector General Equilibrium Model for Turkey”, *The Developing Economies*, 37(1), 59-88.
- Doğruel, F., Doğruel A. S. ve Yeldan E. (2005), Macroeconomics of Turkey’s Agricultural Reforms: An Intertemporal Computable General Equilibrium Analysis, *Journal of Policy Modeling*, 25, s. 617-637.
- Erdoğan, E. (2011), “Multiregional Social Accounting Matrix and Multiplier Analysis: An Application for Turkish Economy”, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, METU Department of Economics, Ankara.
- Erten, H. (2009), *Türkiye İçin Sektörel Sosyal Hesaplar Matrisi Üretme Yöntemi ve İstihdam Üzerine Bir Hesaplanabilir Genel Denge Uygulaması*, DPT Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Gedik, M.A. (2010), “Vergi Politikalarının Dış Ticaret Üzerindeki Etkileri: Türkiye İçin Hesaplanabilir Genel Denge Uygulaması”, *Maliye Dergisi*, Sayı 159: 395 - 415.
- Gök, B. ve M. Karadağ, (2013), “Türkiye İçin 2002 Yılı Sosyal Hesaplar Matrisi”, *Ege Academic Review*, Vol. 13, Issue 3: 325-335.
- Gül, Z.B. (2013), “Türkiye’de 2000 Sonrası Kamu Maliyesi Uygulamalarının Bölüşüm Etkilerinin Sosyal Hesaplar Matrisi ile Analizi”, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 26: 77-102.
- Güneş, B. (2009), “Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşmasının Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri: Bir Hesaplanabilir Genel Denge Modeli”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Cilt 24, Sayı 1: 123-170.
- Günlük Şenesen, G. (1984), “Sosyal Hesaplar Matrisi ve Türkiye için Bir Uygulama, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü”, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul.
- Günlük Şenesen, G. (1985), “Richard Stone’un Sosyal Hesaplar Sistemi”, *METU Studies in Development*, 12 (1-2), 173 – 183.
- Hicks, J. R. (1960), *The Social Framework An Introduction to Economics*, 3. Baskı, Oxford University Press, London.
- Kenç, T. ve Sayan, S. (2001), “Transmission of the Demographic Shock Effects from Large to Small Countries: An Overlapping Generations CGE Analysis”, *Journal of Policy Modeling*, Cilt: 23, No: 6, 677-702.
- Köse, A. H. ve Yeldan, E. (1996), “Çok Sektörlü Hesaplanabilir Genel Denge Modellerinin Veri Tabanı Üzerine Notlar”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 23 (1), 59 – 83.

- Öney, E. (1980), *İktisadi Planlama*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No: 438, İkinci Baskı, Sevinç Matbaası, Ankara
- Özhan, H. G. (1989), *Türkiye İçin Sosyal Hesaplar Matrisine Dayalı Bir Planlama Modeli*, DPT Yayını, Yayın No: DPT: 2182 – İPB: 427.
- Pyatt, G. ve Thorbecke, E. (1976), *Planning Techniques for a Better Future*, Geneva, Switzerland, International Labor Force.
- Sak, G. ve Yeldan, E. (1993), “Reflections on Asset-Backed Securitization in Turkey: Results of A Financial CGE Model”, *METU Studies in Development*, 20(3), s. 325-356.
- Stone, R. (1956), *Sosyal Hesaplar ve İktisadi Modeller*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınlarından No. 68 – 50, Maliye Enstitüsü Yayınları No.13, Çevirenler: Sadun Aren, Atilla Karaosmanoğlu, Nejat Bengül, Ajans Türk Matbaası, Ankara.
- Şenerdem, E.D. (2013), *Impact of Electricity Sector Reform Implementation of Turkish Economy: A Social Accounting Matrix Analysis*, Adam Akademi, Cilt 3, Sayı 2: 35-52.
- Taşdoğan, C. (2009), “Sosyal Hesaplar Matrisi ve Çok Sektörlü Makro Modeller Çerçevesinde Türkiye’de Tarımsal Politikaların Analizi”, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Ankara.
- Taşdoğan, C., Çağatay, S. ve Öziş, R. (2013), “Türkiye’de Bio-dizel Kullanımı Hedeflerinin Ekonomik Etki Analizi”, *Ekonomik Yaklaşım*, Vol. 24, Issue 87: 37-68.
- Taşdoğan, B. (2018),” Türkiye’de Gıda Rejimleri, Kırsal Yoksulluk ve Devletin Değişen Rolü: Sosyal Hesaplar Matrisi Çerçevesinde Bir İnceleme”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Ankara.
- Tektaş, M. (2006), *Tarımsal Desteklerin Gelir Etkileri: SHM Uygulaması*, Hazine Müsteşarlığı KİT Genel Müdürlüğü, Temmuz.
- Telli, Ç. (2004), *Sosyal Hesaplar Matrisi Üretme Yöntemi ve Türkiye Uygulaması*, DPT Uzmanlık Tezi, Devlet Planlama Teşkilatı Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü Planlama, Ankara.
- Telli, Ç., Voyvoda, E., Yeldan, E. (2006), “Modeling General Equilibrium for Socially Responsible Macroeconomics: Seeking for the Alternatives to Fight Jobless Growth in Turkey”, *METU Studies in Development*, 33(2): 255-293.

- Telli, Ç., Voyvoda, E., Yeldan, E. (2008a), "Macroeconomics of Twin-Targeting in Turkey: Analytics of a Financial CGE Model", *International Review of Applied Economics*, 22(8): 227-242.
- Telli, Ç., Voyvoda, E., Yeldan, E. (2008b), "Economics of Environmental Policy in Turkey: A General Equilibrium Investigation of the Economic Evaluation of Sectoral Emission Reduction Policies for Climate Change", *Journal of Policy Modeling*, 30(1): 321-340.
- Tin, E. (1997), "A Social Accounting Matrix Multiplier Analysis of The Effects of Agricultural Support Policies: The Case of US", *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Bilkent University, Department of Economics.
- Voyvoda, E. (2003), "Alternatives in Debt Management: Investigation of Turkish Debt in an Overlapping Generations General Equilibrium Framework", The Institute of Economics and Social Sciences of Bilkent University, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Ankara.
- Voyvoda, E. ve Yeldan E. (2005), "Managing Turkish Debt: An OLG Investigation of the IMF's Fiscal Programming Model for Turkey", *Journal of Policy Modeling*, 27(6): 743-765.
- Yeldan, E. (1989), "Constructing a Computable General Equilibrium Model for Policy Analysis: Calibration and Applications for Turkey 1981", *Bogaziçi University Journal of Economics and Administrative Sciences*, Summer 3(2): 161-187.
- Yeldan, E. (1996), "Türk Ekonomisinde Krizin Oluşumu, 1990-1993: Bir Genel Denge Analizi", *METU Studies in Development*, 23(3): 427-476.
- Yeldan, E. (1997), "Financial Liberalization and Fiscal Repression in Turkey: Policy Analysis in a CGE Model with Financial Markets", *Journal of Policy Modeling*, 19(1): 79-117.
- Yeldan, E. (1998), "On Structural Sources of the 1994 Turkish Crisis: A CGE Modeling Analysis", *The International Review of Applied Economics*, 12(3): 397-414.
- Yeldan, E., Özsan, M. E. ve Taşçı K. (2012), "Türkiye'de İstihdam - Büyüme İlişkisi Üzerine Bölgesel Hesaplanabilir Genel Denge Modeli Uygulaması", *Çalışma ve Toplum*, 32(1): 11-50.
- Yeldan, E., Voyvoda E., Taşçı, K. Ve Özsan, M. E. (2015), "Planning for Regional Development: A General Equilibrium Analysis for Turkey", in *Economic Planning and Industrial Policy in the Globalizing Economy: Concepts, Experience, Prospects*, Yülek, M (ed.), London: Springer.

Yiğiteli, N.G., (2010), “Sosyal Güvenlik Politikası Değişikliklerinin Etkileri: Türkiye için Bir Sosyal Hesaplar Matrisi Çarpan Çözümlemesi”, Gazi Üniversitesi İktisat Anabilim Dalı, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.